

ДЖЕЙМС ФЕНІМОР КУПЕР

ЗВІРОБІЇ

Роман

Переклад з англійської
Леоніда Солонька,
Олександра Тереха

ТЕРНОПІЛЬ
"НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН"

КИЇВ
"ВЕСЕЛКА"

ББК 84.7(Спо)
К92

Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах
“СВІТОВИД”
заснована 2004 року

Вступне слово *Надії Ейшикської*
Ілюстрації *Генрі Брока*

Перекладено за виданням:
Works of J. Fenimore Cooper.
Volume one, New York, 1891.

Друкується за виданням:
К.: Дніпро, 2001.

Купер Джеймс Фенімор

К92 Звіробій: Роман: Для середн. і ст. шк. віку/Пер. з англ.
Л. Солонька, О. Тереха.—Тернопіль: Навчальна книга—Богдан;
К.: Веселка, 2006.— 448 с.— (Бібліотека світової літератури для
дітей у 100 томах “Світовид”. Серія друга. Література ХІХ століття.)

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-473-0

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0356-5

(укр., “Веселка”)

ББК 84.7(Спо)

Охороняється законом про авторське право.

*Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора перекладу чи видавця.*

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-473-0

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0356-5 (укр., “Веселка”)

© Видавництво

“Навчальна книга — Богдан”, б-ка,
макет, художнє оформлення, 2006

© Солонько Л., Терех О., переклад, 2001

РОЗДІЛ І

Є насолода в пуші лісовій,
І радість є на березі безкраім,
І музика, коли гримить прибіій
Та в небо хвилями жбурляє.
Людину я люблю, хоч ти, Природо-мати,
Мені любіша і дорожча.
З тобою я навчився забувати
І те, чим був, як був молодший,
І те, чим став під холодом років.
На лоні в тебе серцем оживаю.
Щоб виспівати це — я не знаходжу слів,
Але й мовчати сил не маю.

*Байрон. Чайльд Гарольд*¹

На людську уяву події впливають так само, як час. Людині, що була в далеких мандрах і багато бачила, здається, ніби вона живе на білому світі з давніх-давен; і щоб а патша історія народу на важливі події, то швидше вона набуває ознак старовини. Інакше неможливо пояснити тієї солідності, якою вже встигли обрости американські літописи. Коли ми звертаємось думкою до перших днів колоніальної історії, цей період постає як далекий і темний; тисячі змін, які нанизуються й нанизують с я в пам'яті, відносять народження нації в таку давнину, що вона немовби губиться в тумані часу. А проте чотири життя середньої тривалості було б задосить, щоб передати з уст в уста у формі переказів геть усе, чого цивілізована людина досягла в межах нашої республіки. Хоча лише сам штат Нью-Йорк значно переважає населенням будь-яке з чотирьох найменших королівств Європи й усю

---

¹ Віршовані епіграфи переклав Л. Солонько.

Швейцарську конфедерацію, минуло ледь за двісті років, відколи голландці заснували свої перші поселення, вивівши цей край із стану дикості. Отже, те, що здається прадавнім завдяки силі змін, стає близьким і знайомим, коли ми починаємо уважно розглядати його в строгій перспективі часу.

Цей погляд на минувшину має трохи послабити здивування, яке інакше відчув би читач, розглядаючи зображувані нами картини, а деякі додаткові пояснення перенесуть його уяву в ті конкретні умови життя, про які ми хочемо тут розповісти. Історія свідчить, що всього-на-всього сто років тому такі поселення на східних берегах Гудзону¹, як, наприклад, Клеверак, Кіндергук і навіть Поукіпс², не вважались безпеченими від індіанських наскоків; і на берегах тієї ж самої річки, на відстані мушкетного пострілу від верфей Олбані³, ще й досі стоїть резиденція молодшої парості Ван-Ренселера і в⁴, із стрільницями, поробленими для захисту від того ж таки підступного ворога, хоч сама споруда належить до пізнішого часу. Подібні пам'ятки дитинства нашої країни можна зустріти повсюдно в тих місцях, що їх нині вважають за справжні вогнища американської цивілізації, і це яскраво доводить, що всі наші нинішні засоби захисту від ворожих наскоків та насильств вирости в проміжок часу, лише трохи довший за одне людське життя.

Події цієї повісті відбувалися між 1740 та 1745 роками, коли були заселені лише чотири графства колонії Нью-Йорк, прилеглі до Атлантичного океану, вузька смуга землі по берегах Гудзону від його гирла до водоспадів біля верхів'я та кількох суміжних областей по річках Могаук⁵ і Шогері⁶. Широкі масиви одвічних нетрів не тільки підступали до берегів Могауку, а й сягали за саму річку і тяглися далеко в глибину Нової Англії⁷, ховаючи в зеленій гуштині

---

¹Гудзон—велика річка, що бере початок в Едірондекських горах і впадає в Нью-Йоркську затоку. Названа так на честь англійського мореплавця Генрі Гудзона, який 1609 року піднявся нею до місця, де нині розташоване місто Олбані.

²Поукіпсі — місто на річці Гудзон, засноване голландцями 1690 року.

³Олбані — одне з найстаріших міст США, засноване голландцями 1623 року на березі річки Гудзон. Столиця штату Нью-Йорк.

⁴Ван-Ренселери — великі землевласники, вихідці з Голландії. Осіли поблизу міста Олбані ще в 1630 році.

⁵Могаук—притока річки Гудзон, впадає в неї трохи північніше міста Олбані.

⁶Шогері — притока річки Могаук.

⁷Нова Англія — область в північно-східній частині США, що прилягає до Атлантичного океану, її найраніше колонізували переселенці з Англії.

т убільного воїна, що у безшумних мокаси́на х¹ скрадався таємною і кривавою стежкою війни. Коли б оглянути з пташиного лету весь простір на схід од Міссісіпі, очам відкрився б неосяжний лісовий масив, обведений уздовж морського узбережжя порівняно вузькою смугою оброблених земель, усіяний блискотливими поверхнями озер та посічений хвилястими лініями річок. На тлі цієї грандіозної картини глухий куточок, який ми хочемо тут змалювати, видався б зовсім незначним, але ми зважуємось продовжити нашу розповідь, певні, що більш-менш точне зображення одного закутка цього дикого краю дасть досить правильне уявлення про нього в цілому, коли не зважати на дрібні та несуттєві відмінності.

Хоча б які зміни робила людина, одвічний коловорот пір року лишається незмінним. Літо й зима, час сівби і час жнив заступають одне одного в раз і назавжди заведеному порядку з дивовижною послідовністю, залишаючи людині вдячну можливість скерувати високі сили свого всеосяжного розуму на пізнання одвічних законів, яким підвладна ця нескінченна одноманітність еволюцій. Сотні рків літне сонце зігривало верхівки благородних дубів та сосон і посиляло своє тепло навіть схованому в землі чіпкому корінню, перш ніж залунали голоси, що перегукувалися в гушавині лісу, верхівіття якого купалося в яскравому саяві безхмарного червневого дня, тоді як стовбури дерев у похмурій величі бовваніли в приземних сутінках. Голоси були неоднакові й, мабуть, належали двом чоловікам, що збилися з дороги й тицялися на всі боки, розшукуючи загублену стежину. Нарешті радісний вигук сповістив про успіх, і одразу по тому якийсь чолов'яга велетенського зросту виштовхнувся з химерного лабіринту мілких болітець на галяву, що, очевидно, утворилася частково під руйнівною дією вітру, а частково під такою ж дією вогню. Цей невеличкий простір, що чудово відкривав небо, хоч суспіль був захарашений поваленими деревами, тулився на схилі одного з тих високих пагорбів або невисоких гір, якими була обткана майже вся довколишня місцевість.

— Ось тут можна передихнути! — вигукнув лісовик, опинившись під відкритим небом і обтрушуючись усім своїм велетенським тілом, мов здоровенний пес, який щойно виграбався із снігового замету. — Ура, Звіробою, нарешті денне світло, а отам уже й озеро!

Ще не відлунали ці слова, як другий мешканець лісу розсунув болотяні зарості й виступив на галяву. Поквапливо оглянувши свою

---

¹Мокаси́ни — індіанське взуття із шкіри, гаптоване бісером, оздоблене хутром та клаптиками кольорового сукна.

зброю та обсмикавши пошарпаний одяг, він приєднався до товариша, що вже влаштувався на привалі.

— Ти знаєш це місце? — спитав той, кого звали Звіробоем. — Чи ти закричав тільки тому, що побачив сонце?

— І те й інше, парубче, і те й інше! Я впізнаю цю місцинку й анітрохи не шкодую, що бачу такого певного друга, як сонце. Тепер у нас знову всі румби компаса перед очима, і ми самі будемо винні, коли ще раз їх переплутаємо, як оце трапалося щойно. Бодай мені не бути Гаррі Непосидою, коли це не та сама галява, де минулого літа отаборилися й прожили цілий тиждень мисливці на землі! Диви, ондечки сухе галуззя їхнього куреня, а ось і джерельце. Ні, хлопче, хоч як я люблю сонце, та мені його не треба, щоб знати, коли настає день: мій живіт не поступиться перед найточнішим годинником, якого тільки можна знайти в Колонії, і він уже калатає пів на першу. Мерщій розв'язує торбу, та зарядимося ще на шість годин бігу.

Після цієї пропозиції обидва захопилися необхідними приготуваннями до своєї, як завжди немудрої, але щедрої трапези. Ми скористаємось перервою в їхній розмові, щоб дати читачеві деяке уявлення про зовнішність цих людей, котрим призначено грати неабиякі ролі в нашій повісті.

Важко зустріти благородніший взірець квітучої мужності, ніж той, що його являв собою здоровань, який назвав себе Гаррі Непосидою. Справжнє його ім'я було Генрі Марч. Та оскільки мешканці прикордонної смуги перейняли в індіанців звичай давати одне одному прізвиська, його знали здебільша саме як Непосиду, хоча частенько звали ще й Гаррі Поспішакою. Ці два прізвиська він дістав за бурхливість своєї вдачі, за нерозважність і різкість поведінки, а також за надзвичайну непосидючість, яка ганяла його з місця на місце і завдяки якій він був запанібрата в усіх поселеннях, розкиданих між британськими володіннями та Канадою². Маючи шість футів чотири дюйми на зріст³, Гаррі, проте, був дуже пропорційно збудований, а його сила цілком відповідала велетенській постаті. Обличчя — мовби до пари прекрасній статури — було добродушне і вродливе. Поводився він незалежно, і хоча грубість прикордонног о

---

¹ Мисливцями на землю називали за тих часів людей, що блукали незайнятими лісами Північної Америки, шукаючи родючих земель. Натрапивши на добру ділянку, мисливець на землю вирубував та випалював на ній ліс і розорював її. Зібравши кілька врожаїв, «мисливець» кидав цю ділянку і йшов далі, шукаючи родючої, не виснаженої посівами землі.

² Канадою називали тоді поселення на річці Святого Лаврентія.

³ Тобто 190 сантиметрів.

побуту глибоко всоталася в його манери, величавість атлетичного тіла згладжувала їхню вульгарність.

Звіробій, як Непосида назвав свого товариша, різнився від нього й зовнішністю, і вдачею. Близько шести футів на зріст, він виглядав порівняно легковагим і шуплим, проте в усіх його рухах прослизала надзвичайна спритність, коли не надзвичайна сила. Обличчя його не відзначалося нічим, крім молодості, але своїм виразом воно викликало почуття довіри в кожного, хто придивлявся до нього уважніше. Цей вираз, що свідчив про незлобивість, безумовну правдивість, серйозність намірів та ширість почуттів, був справді чудовий. На перший погляд він здавався таким наївним, що могла навіть закратися підозра, чи не ховається за показними чеснотами хитро замасковане лукавство, але в кожного, хто ближче знайомився зхлопцем, така підозра швидко розвіювалась.

Обидва прикордонні мешканці були ще дуже молоді. Непосиді сповнилось не більше двадцяти шести — двадцяти восьми років, а Звіробій був на кілька років молодший, їхня одіж не варта докладного опису; можна тільки зазначити, що пошито її було майже цілком з оленьчих шкур, — певна ознака того, що її власники проводили життя серед безкраїх лісів, на далеких околицях цивілізованого світу. А проте в убранні Звіробоя відчувалося прагнення до деякої вишуканості та мальовничості, особливо помітне на зброї та спорядженні. Його карабін аж сяяв, колодочка мисливського ножа була майстерно вирізьблена, рогова порохівниця тонко орнаментована, а ягдташ прикрашений індіанським вампумом¹. Навпаки, Гаррі Непосида — чи то через свою природжену безладність, чи від таємної свідомості, що його зовнішність не потребує штучних прикрас, все носив недбало, абияк, ніби почував благородну зневагу до будь-яких цяцьок. Та це не тільки не зменшувало, а, мабуть, привертало ще більшу увагу до його вроди і велетенського зросту.

— Ну, Звіробою, берись до діла та доведи, що в тебе делаварський шунок, раз ти кажеш, що тебе виховали делавари²! — гукнув Непо-

---

¹ В а м п ум — нанизані черепашки, які в різних комбінаціях утворюють різні геометричні фігури. Ці фігури мали смислове значення. Вампуми були своєрідними пам'ятними знаками, іноді їх використовували для передачі повідомлень.

² Д е л а в а р и, а б о л е н н і - л е н а п е, як вони самі себе називали, — індіанське плем'я, що населяло в XVII—XVIII століттях долину річки Делавар (між річками Гудзон і Сасквеганна) та узбережжя Атлантичного океану до нинішньої Північної Кароліни. Вони утворили могутній союз племен, що боровся з гуронським племінним союзом. Делавари здебільшого виступали союзниками англійців, тоді як гурони були в союзі з французами.

сида і перший показав приклад, запхнувши до рота такий шмат холодної оленини, якого стало б європейському селянинові на цілий обід.

— Берись до діла, парубче, та доведи оцій бідолашній лані свою мужність зубами, як ти уже довів її рушницею.

— Ні-ні, Непосидо, небагато мужності треба, щоб забити лань, та ще в таку пору року. От спромогтись на рись чи пантеру¹ — то трохиінше, — заперечив Звіробій, примощуючись і собі коло страви. — Делавари дали мені прізвисько не так за хоробре серце, як за гостре око та прудкі ноги. Полювання на оленя, звичайно, не свідчить про боягузтво, але це й не велика доблесть.

— Делавари самі не герої, — буркнув Непосида крізь зуби, бо рот йому вщерть був напханий м'ясом, — інакше вони нізащо не дозволили б отим клятим бродягам мінгам² поробити з себе жінок.

— Цієї справи ніхто до ладу не знає і не розуміє, — сказав серйозно Звіробій, що міг бути таким же надійним другом, як його товариш небезпечним ворогом. — Мінги заповнили геть усі ліси своєю брехнею, плітками та пересудами. Я прожив десять років із делаварами і знаю, що вони не поступляться в хоробрості перед будь-яким іншим народом, коли дійде до бійки.

— Послухай, майстре Звіробою, коли вже в нас зайшла про це мова, чого б не поговорити одверто, як мужчина з мужчиною? Дай мені відповідь на одне запитання. Тобі так таланило в полюванні на дичину, що ти в цьому навіть прославився. А чи підстрелив ти хоч раз людину? Чи натискав коли-небудь курок проти ворога, також здатного бахнути в тебе?

Це запитання викликало в грудях юнака своєрідну боротьбу між бажанням похизуватися та чесністю, що було легко помітити на його безхитрісному обличчі. Однак ця боротьба тривала недовго. Сердечна прямота взяла гору над гонором та похвальбою.

— Широ кажучи, ніколи, — відповів Звіробій, — бо не траплялось слухної нагоди. Делавари жили з усіма в мирі, поки я в них г остював, а людину можна позбавити життя лише у відкритій, законній війні.

---

¹Пантер в Америці немає, але європейські колоністи часто називали пантерою пуму або кугуара.

²Мінги — одне з прізвиськ у р о н і в, могутнього племені, що входило до ірокезького племінного союзу і жило в XVIII столітті по берегах озер Онтаріо та Гурон і річки Святого Лаврентія. Гурони вели тривалу боротьбу з делаварами. Під час англо-французьких воєн вони підтримували французів.

— Отакої! Невже ти й раз у не піймав на гарячому якогось лобуряку, що крав у тебе хутра чи дичину з капканів, і не порахувався з ним власноручно, аби звільнити суддів од мороки, а винуватця од судових витрат?

— Я не трапер¹, Непосида, — гордо відповів юнак. — Мене годує карабін, зброя, якою я володію не гірше за будь-кого з чоловіків мого віку між Гудзоном та річкою Святого Лаврентія. Я ніколи не продавав жодної шкіри, де в голові не було б ще однієї дірки, крім тих, які сотворила сама природа для зору чи дихання.

— Гай-гай, все це прекрасно на полюванні, але нічогісінько не варте там, де пахне скальпами та засідками. Підстрелити з-за куща індіанця — це значить тільки вдатися до його власної улюбленої вихватки. До того ж зараз у нас законна, як ти кажеш, війна. Чим швидше ти змиєш з себе цю ганьбу, тим спокійніше спатимеш уже від самої свідомості того, що в лісі шастає на одного ворога менше. Я недовго водитимусь із тобою, друже Натті, коли ти не знайдеш звіра понад чотири фути на зріст, щоб перевірити на ньому свою рушничку.

— Ну що ж, майстре Марчу, наша подорож наближається до кінця, і ми можемо розпрощатися сьогодні ж увечері, коли ти вважаєш це за потрібне. На мене чекає приятель, що не погребує товариством людини, котра на своєму віку не вбила ще нікого із своїх ближніх.

— Хотів би я знати, чого пришвендяв сюди той пройда-делавар на самому початку сезону? — буркнув Непосида з виглядом, що водночас показував і його недовір'я, і зневагу до можливої зради. — І де, ти кажеш, молодий вождь призначив тобі побачення?

— Біля невеличкої круглої скелі на озері, де, кажуть, сходяться племена, щоб укладати поміж себе угоди й закопувати в землю свої бойові сокири. Про цю скелю я багато чув од делаварів, хоч мені самому озеро й скеля зовсім не знайомі. На цей закуток ласяться і мінги, й могікани², це ніби спільна їхня територія, де в мирний час обидва племені ловлять рибу та полюють, хоча тільки Богові відомо, що тут може творитися під час війни.

— Спільна територія! — вигукнув Непосида, голосно зареготавши. — Цікаво, що на це сказав би Плавучий Том Гаттер? Він вважає

---

¹Трапером називають в Америці людину, що полює на хутрових звірів з допомогою пасток та капканів.

²Могікани — індіанське плем'я, що жило в понизов'ї Гудзону. Могікани входили в племінний союз делаварів. Плем'я це геть вимерло.